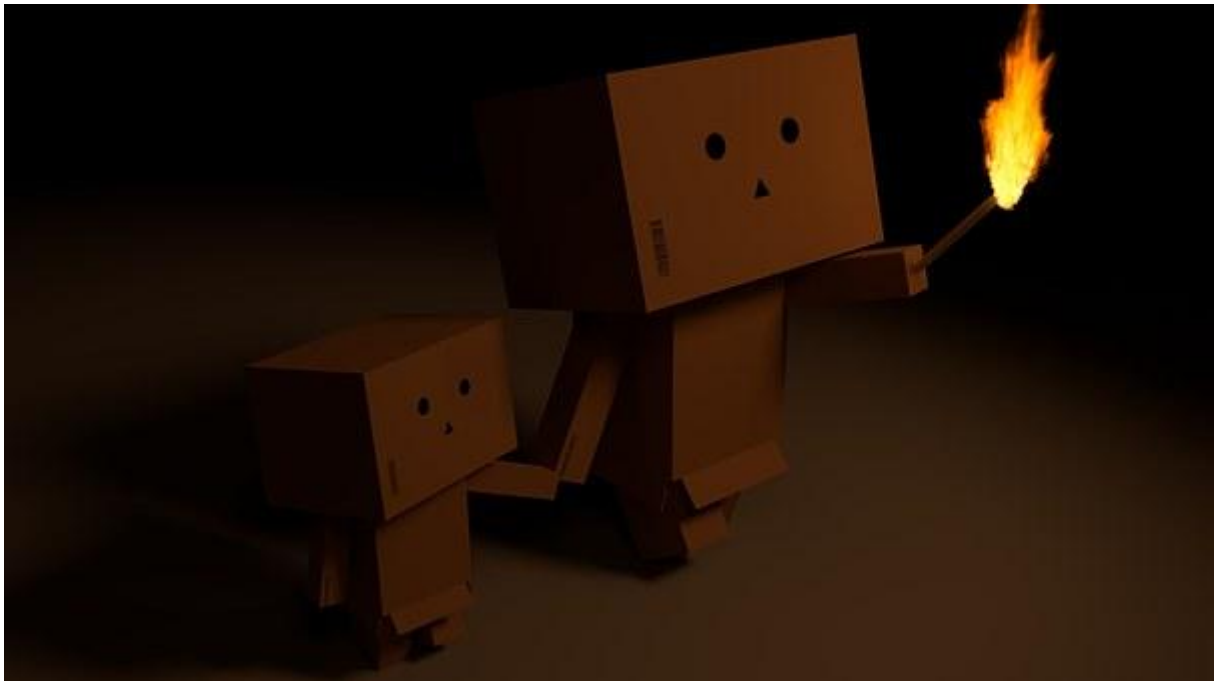

Innovaatio- ja liiketoiminta-alustojen
vastuullisen toiminnan ennakoiva
arviointimalli
TYÖKIRJA

Mika Nieminen & Veikko Ikonen

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
2. Miksi vastuullisuutta tulisi kehittää?	4
3. Vastuullisuusajattelun keskeiset elementit	5
4. Vastuullisen ennakoivan arvioinnin prosessi	6
a. Sidosryhmäanalyysi	8
b. Vaikutukset ja tavoitteet	9
c. Toiminta	11
d. Arviointi	12
5. Kirjallisuutta	14
6. Liitteet	16

1. Johdanto

Työkirjassa esitellään vastuullisen ja eettisen arvioinnin malli. Malli on kehitetty 6Aika-hankkeen tilaamana ja yhteistyössä keskustellen 6Aika-hankkeen tutkijoiden Mika Raunion (TaY) sekä Nadja Nordlingin (TaY) kanssa. Mallia ovat kommentoineet Lilli-Nora Siikasmaa ja Mia Lumio Tampereen kaupungin innovaatioalustahankkeista. Lisäksi yhdessä Pirkanmaan liiton ja Tampereen yliopiston MARIE -hankkeen toteutettiin vastuullista kehittämistä koskeva työpaja (MAinstreaming Responsible Innovation in European S3 -hanke tarkastelee aluekehittämistä vastuullisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan näkökulmasta). Tilaisuuteen osallistui eurooppalaisia aluekehittäjiä kahdeksasta maasta ja työpaja tarjosikin hedelmällisiä näkökulmia siihen, miten kehittäjien näkökulmasta avoimet innovaatioalustat ja vastuullinen tutkimus- ja innovaatiotoiminta (Responsible Research and Innovation – RRI) liittyvät yhteen sekä minkälaisia hyötyjä tai haasteita näiden toimintamallien yhteen saattamisessa on löydettävissä. Näkemyksiä on hyödynnetty tekstissä ja yhteen vetävä raportti työpajasta on luettavissa työkirjan lopussa (liite4).

Niin sanottu yritysvastuuajattelu (Corporate Social Responsibility, CSR) on viime vuosina laajentunut kattamaan ympäristövastuullisuuden lisäksi myös toiminnan sosiaaliset ja eettiset seuraukset. Vastuullisuudesta on tullut myös uusi kilpailukykytekijä. Se voi esimerkiksi tuottaa kustannussäästöjä, edistää riskien hallintaa, parantaa asiakassuhteita ja edistää innovaatiotoimintaa. Viime vuosina on ryhdytty puhumaan myös jaetun (tai yhteisen) arvon tuottamisesta (Shared Value) jolla tarkoitetaan sitä, että yritys kasvattaa kilpailukykyään edistämällä niiden yhteisöjen taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia, joissa se toimii. Yritysten yhteiskunnallinen rooli laajenee tällöin kohti yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisijan roolia.

Vastuullisuudessa onkin kyse pitkälti innovaatio- ja liiketoiminnan sekä muun toiminnan yhteiskunnallisista vaikutuksista. Sen ohella, että toiminnan tulisi olla tehokasta ja tuottavaa, kysymykseksi nousee, minkälaisiin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin toiminnalla pyritään ja onko toiminnalla myös mahdollisesti joitakin tarkoittamattomia negatiivisia seurauksia. Tärkeä kysymys on myös se, kenen tai keiden arvoja ja näkemyksiä tavoitellut vaikutukset ja toiminnan hyväksyttävyyt heijastelevat.

Muun muassa näihin kysymyksiin on viime vuosina pyritty hakemaan vastauksia vastuullisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan (Responsible Research and Innovation, RRI) kautta. RRI-ajattelun taustalla ovat tieteen ja teknologian tuottamien yhteiskunnallisten riskien käydyt keskustelut. Esimerkiksi ilmastonmuutos ja geneettisesti muokatut organismit ovat herättäneet kysymyksiä innovaatiotoiminnan yhteiskunnallisista riskeistä. RRI jatkaa jo aiempia toimintamalleja, joiden avulla on pyritty ennakoimaan innovaatioiden tuottamia riskejä ja hyväksyttävyyttä.

RRI-keskusteluun sekä kehittävän arvioinnin näkemyksiin nojautuen käsillä olevassa työkirjassa esitellään konkreettinen arviointimalli, joka on sovellettavissa niin yksittäisen organisaation kuin laajemman alustan ja sille asetettujen strategisten tavoitteiden vastuullisuuden arviointiin. Työkirjan tarkoituksena on toimia käsikirjana, jonka pohjalta vastuullisuudesta ja eettisyydestä toimintansa kehittämisessä kiinnostuneet organisaatiot voivat kehittää omia, itselleen sopivia toimintamalleja.

Esittelemme työkirjassa aluksi lyhyesti ajattelun lähtökohtia ja perusteluita, jonka jälkeen siirrymme konkreettisen arviointimallin esittelyyn. Pyrimme antamaan käytännön vinkkejä ajattelun soveltamiseen ja pohtimiseen osana normaalia toiminnan arviointia.

2. Miksi vastuullisuutta tulisi kehittää?

Äskettäisen selvityksen mukaan suurin osa suomalaisista, ruotsalaisista ja virolaisista haluaisi yritysten osallistuvan ja ottavan kantaa yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun. Keskeisinä teemoina pidettiin ilmastonmuutosta, työ- ja ihmisoikeuksia sekä kiertotaloutta. Yrityksiltä odotetaan konkreettisia tekoja myös sellaisiin aiheisiin, jotka ovat etäämpänä yrityksen liiketoiminnasta. (Markkinointi & Mainonta 27.11.2017)

Vastuullisuusajattelu vahvistaa yrityksen toimintaa, koska niiden toiminta ja tuotteet nähdään tällöin myönteisemmässä valossa. Äskettäisessä aihetta käsitelleessä tutkimushankkeessa (Responsible Industry 2017) löydettiinkin useita myönteisiä seurauksia yritystoiminnalle.

Vastuullinen kehittäminen:

Vahvistaa yrityksen brändiä

Lisää luottamusta tuotteisiin ja niiden hyväksyttävyyttä

Vahvistaa suhdetta käyttäjiin ja yhteiskuntaan laajemmin

Vähentää liiketoiminnan riskejä ja epätoivottuja seurauksia

MIT:n tutkimuksessa havaittiin myös, että kuluttajat ovat valmiita maksamaan enemmän eettisesti tuotetuista tuotteista ja palveluista (Trudle & Cotte 2009). Tätä tutkittiin konkreettisesti kysymällä kuluttajilta rahamääräisiä summia, joita he olivat valmiit kuluttamaan eri tavoin valmistettuihin tuotteisiin. Toisin sanoen eettinen toiminta lisää tuotteen arvoa ja epäeettinen toiminta puolestaan laskee tuotteen arvoa. Lisäksi havaittiin, että epäeettisen toiminnan negatiivinen vaikutus on suurempi kuin eettisen toiminnan positiivinen vaikutus. Voidaan myös todeta, että pienetkin eettiset teot voivat auttaa yritystä saavuttamaan aseman eettisenä toimijana. Tämän rajan ylitettyä asiakkaat ovat valmiita maksamaan korkeampaa hintaa tuotteista. Raja riippuu kuitenkin kuluttajien odotuksista.

Ennakointia ja vastuullisuusharkintaa tarvitaan myös, koska pahimmillaan taloudellisesti mielekäs innovaatio saattaa osoittautua sosiaaliseen tai luonnonympäristöömme kohdistuvaksi riskiksi. Riskin realisoituessa, sen rahalliset negatiiviset vaikutukset saattavat olla myös mittaluokaltaan järjestyttäviä. Esimerkkinä voi käyttää vaikkapa Volkswagenin päästöhuijauksen seurauksena langettettuja sakkomaksuja.

Tärkeä syy vastuullisuusharkinnan lisäämiseen on myös se, että sen avulla on mahdollista lisätä yrityksen tai organisaation yhteiskunnallista vaikuttavuutta (Nieminen ym. 2018). Jos innovaatioiden kehittämisessä löydetään ja rakennetaan yhteisiä päämääriä ja arvoja käyttäjien ja muiden sidosryhmien kanssa, myös innovaatioiden hyväksyttävyyden ja toivottavuuden lisääntyvät ja tällöin myös lisääntyy niiden yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Periaatteessa samankaltaista ajatusta on pyritty viemään eteenpäin käyttäjälähtöisessä ja avoimessa innovaatiotoiminnassa. Nyt näkökulma kuitenkin laajenee käyttäjäkokemuksesta laajempaan yhteiskunnalliseen vastaanottoon, merkitykseen ja vaikuttavuuteen. Tämä näkökulma on koettu tärkeäksi myös alustakehittäjien keskuudessa. Ilman sidosryhmien ja ihmisten osallistumista innovaatioiden ja uusien toimintamallien kehittäminen saattaa jäädä yksipuoliseksi ja rajoittaa käyttöön ottoa ja toiminnan kehittämistä.

3. Vastuullisuusajattelun keskeiset elementit

Vastuullisesta tutkimus- ja innovaatiotoiminnasta on useita toisistaan hieman poikkeavia määritelmiä. Keskeistä on kuitenkin erilaisten sidosryhmien, kansalaisten ja organisaatioiden jatkuva vuorovaikutus sekä tutkimus- ja innovaatiotoiminnan yhteiskunnallinen kestävyys, hyväksyttävyyden ja toivottavuuden. Kukin tarkastelija ja organisaatio määrittelevät vastuullisuutta aina omista lähtökohdistaan. Esimerkiksi Euroopan Komissio on määritellyt vastuulliselle tutkimus- ja innovaatiotoiminnalle niin sanotut "avaimet" (sidosryhmien ja kansalaisten mukaanotto, sukupuolten tasa-arvo, etiikka, tieteellinen koulutus ja avoin tiede), joilla se ajaa EU:n tasolla tärkeiksi määriteltyjä arvoja ja periaatteita. Nämä eivät kuitenkaan välttämättä sovellu sellaisenaan esimerkiksi yrityksen vastuullisuusperiaatteiksi. Kussakin tapauksessa on pohdittava sitä mihin kiinnitetään huomiota ja mistä asioita poimitaan vastuullisuuden ja eettisyyden tarkastelun kohteiksi.

Tietyn universaaleiksi ajatellut arvot, kuten ihmisoikeudet, eivät kuitenkaan ole pelkästään subjektiiviseen arviointiin liittyviä arvoja, vaan laajemmin meitä kaikkia sitoviksi ajateltuja toimintanormeja. Vastaavasti lienee selvää, että toiminnan tulee noudattaa voimassa olevaa lainsäädäntöä.

Vastuulliselle toiminnalle ominaisina toteutusperiaatteina voidaan nähdä ennakointi, eettisyys ja avoimuus.

Vastuullisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan lähtökohtia:

Vaikutusten ennakointi

Tarkastellaan ennakoivasti paitsi toiminnan tavoiteltuja vaikutuksia, myös mahdollisia tarkoittamattomia (negatiivisia, riskit) vaikutuksia sekä positiivisten ja

negatiivisten vaikutusten suhteita. Ennakoinnilla tavoitellaan riskien välttämistä sekä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden ja hyväksyttävyyden lisäämistä

Eettisyys

Toiminnan tulisi olla paitsi vallitsevien arvojen, myös sidosryhmien ja kansalaisten näkökulmasta hyväksyttävää ja toivottavaa. Keskeinen eettisyyteen liittyvä periaate onkin se, että sidosryhmät ja kansalaiset ovat mukana prosessissa kehittämässä vaikuttavuustavoitteita ja arvioimassa niiden hyväksyttävyyttä.

Avoimuus

Kaikkien tutkimus- ja innovaatiotoiminnan prosessien tulisi olla mahdollisimman läpinäkyviä uskottavuuden sekä kehittämistä tukevan oppimisen ja vuorovaikutuksen lisäämiseksi.

On myös tärkeää huomata, että erilaiset vastuullisuusperiaatteet ovat usein vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Esimerkiksi alustakehittäjien työpajassa todettiin, että osallistaminen ilman monimuotoisuuden, avoimuuden, oppimisen ja kriittisen ajattelun mukaan ottamista olisi vain mielipiteiden pinnallista huomioimista ilman aitoa ajatusta yhteiskehittämisestä.

4. Vastuullisen ennakoivan arvioinnin prosessi

Vastuullisuuden arviointi on yhtäältä ennakoivaa arviointia ja toisaalta koko prosessiin liittyvää kehittävä arviointia (esim. Hyytinen 2017; Patton 2011): Sen avulla ennakoitaan toiminnan tulevia vaikutuksia ja seurataan toiminnan vaikutuksia prosessien aikana. Vastuullisuuden ja eettisyyden arvioinnin tulisi olla osa tavanomaista suunnittelua, toteutusta ja toiminnan arviointia. Vastuullisuutta ja eettisyyttä varten ei ole tarpeen kehittää omaa erillistä prosessia vaan vastuullisuusnäkökohtia kehitetään yhdessä olemassa olevien toimintojen kanssa. Esimerkiksi innovaatioalustan kehittämisessä vastuullisuuden ja eettisyyden näkökulmien tulisi olla osa alustan rakentamisen prosessia jo alusta alkaen. Vastuullisuuden osa-alueet määrittyvät ja tarkentuvat puolestaan yhteisluomisen prosessissa, jolloin ne ovat luonteva osa alustaan omistajan ja siihen osallistuvien yhteistä toimintaa. Jos tarkastellaan innovaatioalustaa, sama toimintamalli toteutettavissa niin alustatasolla (alustan strateginen taso) kuin osallistuvien organisaatioiden tasolla (alustan operatiivinen taso).

Itse toiminta muodostaa parhaimmillaan jatkuvan oppimisen ja muutoksen kehän, jossa osallistuvat organisaatiot ja ihmiset oppivat toisiltaan ennakoivan arviointiprosessin aikana sekä myös muuttavat toimintaansa siten, että yhteisesti asetetut päämäärät on mahdollista saavuttaa. Tavoitteet saattavat olla sellaisia, että niitä on vaikea saavuttaa ilman useiden organisaatioiden ja ihmisten yhteistyötä. Etenkin laajemmat yhteiskunnalliset tavoitteet ovat usein luonteeltaan

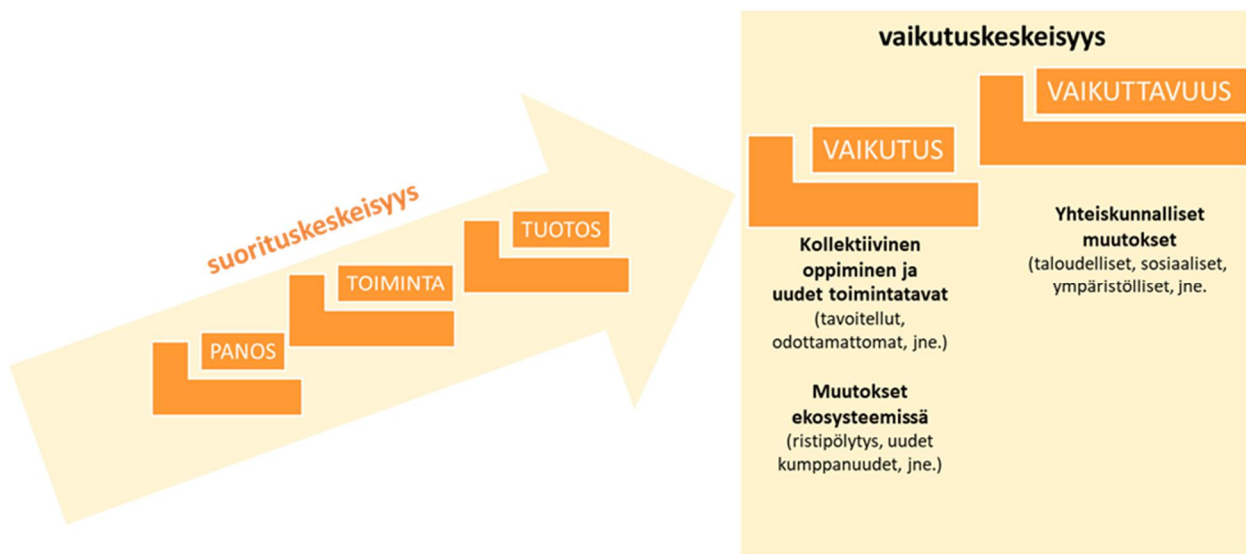
systemisiä. Niihin vaikuttavat useat samanaikaiset prosessit ja toimijat. Vaikuttavuuden saavuttaminen edellyttää puolestaan sitä, että järjestelmässä useat organisaatiot ja ihmiset toimivat samansuuntaisesti.

Yhteistyö ja aito osallistuminen edellyttävät puolestaan osallistujien välistä luottamusta. Alustakehittäjien työpajassa todettiin, että luottamus kehittyy yhteisen tekemisen ja vastavuoroisuuden kautta pitkäjänteisenä prosessina, jossa keskeistä on aito osallistuminen dialogiin sekä rehellisyys vuorovaikutuksessa. Tämä puolestaan mahdollistaa yhteisen arvopohjan luomisen kehittämisen kohteelle, yhteisesti hyväksytyt tavoitteet sekä myös eri näkökulmat huomioivan arviointimallin ja -kriteeristön kehittämisen.

Arviointiprosessin vaiheet

Tässä esitetty vastuullisen ennakoivan arvioinnin prosessimalli yhtäältä kytkeytyy ja toisaalta laajentaa ja laajentaa jo 6Aika-hankkeessa kehitettyä kaupunkien avointen innovaatioalustojen arviointilähestymistapaa (ks. kuva alla), jota kuvataan laajemmin Raunion ym. (2018) raportissa. Tässä esitetty ennakoivan vastuullisuuden arvioinnin malli liittyy luontevasti heidän esittämäänsä alustakohtaiseen päivittäisjohtamista palvelevaan arviointiin (mitä ja miten teemme asioita ja prosesseja paitsi tehokkaasti myös eettisesti ja vastuullisesti) kuin asiakasnäkökulmaan (palvelun ja tuotteiden laatuun liitetään eettisyyden ja vastuullisuuden näkökulma) sekä ekosysteemitasoon (miten julkisen ja yksityisen sektorin toimijat yhdessä sidosryhmien tuottavat haluttuja vastuullisuuteen liittyviä vaikutuksia kuten sosiaaliseen tai ympäristön kestävyysliittyviä vaikutuksia). Näkökulman voi liittää myös jälkikäteisarvioinnissa varsin tavanomaisesti sovellettavaan panos-toiminta-tuotos-vaikutus - analyysiin (ks. liite 3; Valovirta 2017). Esittämässämme mallissa arvioiva näkökulma pyritään kuitenkin laajentamaan ennakoivaksi sekä ottamaan huomioon vaikuttavuuden systeminen luonne muun muassa sidosryhmänäkemyistä korostamalla.

6-Aika hankkeessa esitetty avointen innovaatioalustojen arviointimalli (Lähde Raunio ym. 2018, 38)

Sidosryhmäanalyysi

Tavoitteiden saavuttamisen varmistamiseksi on tärkeää, että keskeiset sidosryhmät ja kansalaiset ovat mukana jo alusta pitäen mukana määrittelemässä innovaatiotoiminnan päämääriä, niihin sisältyviä vastuullisuuden ja eettisyyden elementtejä sekä ennakoimassa vaikutuksia ja riskejä. Tärkeitä periaatteita ovat tällöin aidon vastavuoroisen keskustelun mahdollistaminen ja vaikuttamismahdollisuuksien takaaminen. Kompromissejakin on helpompi tehdä, jos kokee tulleen kuulluksi. Prosessi liittyy sidosryhmien ja kansalaisten arvot prosessiin, tuo esiin toivottavia piirteitä tai asioita innovaatiotoiminnasta ja lisää sen hyväksyttävyyttä. Vastaavasti sidosryhmien tulisi olla mukana pohtimassa ja arvioimassa sitä, ovatko asetetut tavoitteet saavutettu tai miksi näin ei ole tapahtunut. Toimintamallia voi soveltaa niin teknologisiin, organisatorisiin, sosiaalisiin tai sosio-tekniisiin innovaatioihin.

Alustan tai prosessin omistajan on kuitenkin syytä pohtia ennen keskustelun aloittamista sitä, mitä, miten ja kenen kanssa asioita tehdään, jotta halutut vaikutukset monimutkaisessa järjestelmässä saadaan aikaan. Osallistaminen sellaisenaan ei ole tavoite, vaan laajasti ymmärretty yhteiskehittäminen. Tätä sekä toimijoiden erilaisia rooleja kokonaisuudessa korostivat myös alustakehittäjät järjestämässämme työpajassa.

Sidosryhmäanalyysin keskeisiä kysymyksiä

Minkälaisessa suhteessa tavoiteltuun toimintaan ja vaikutuksiin eri sidosryhmät ovat?

Minkälaisia muutoksia sidosryhmien toiminnassa tulisi tapahtua, jotta halutut vaikutukset saadaan aikaan?

Toimivatko sidosryhmät vastuullisesti ja eettisesti?

Sidosryhmäanalyysijä on useita erilaisia ja niitä voi soveltaa itselleen soveltuvalla tavalla. Työkirjan liitteenä (Liite 1) on esitelty esimerkkinä eräs yhdessä sidosryhmien kanssa terveydenhuollon alueella toteutettu taulukkomuotoon tiivistetty analyysi sidosryhmien toiminnasta ja miten näiden tulisi toimia (yhdessä sovitusti) jotta tavoitteet saavutettaisiin. Vastaavaa analyysiä voi soveltaa vastuullisuuden ja eettisyyden pohdintaan. Ajattelun apuvälineenä voi tällöin hyödyntää liitteessä 2 esiteltyä yksinkertaista taulukkoa.

Sidosryhmäanalyysin tulisi toimia osana systemaattista pyrkimystä kohti avointa innovaatiotoimintaa, informaation jakamista ja toiminnan läpinäkyvyyttä. Alustakehittäjät näkivätkin avoimuuden ja läpinäkyvyyden liittyvän läheisesti innovaatioalustojen toimintaan: Läpinäkyvyys tuo eri toimijat näkyviin, mahdollistaa heidän erilaisten rooliensa ja toimintansa tarkastelun sekä kokonaisvaltaisen kehittämisen. Sidosryhmäanalyysin avulla pyritään systemaattisesti saamaan näkyviin kaikki relevantit toimijat ja pohtimaan johdonmukaisesti heidän erilaisia roolejaan alustan kehittämisessä sekä tuomaan heidät osaksi avointa kehittämistoimintaa ja -alustaa.

Mitä teen?

Identifioin keskeiset sidos- ja kansalaisryhmät, joita asia koskettaa

Huomioin ryhmien erilaiset näkemykset ja toimintamahdollisuudet

Otan yhteyttä ryhmiin ja sovin ensimmäisen yhteisen keskustelutilaisuuden

Työ alkaa yhteisesti hyväksyttävissä ja tavoiteltavissa olevien tavoitteiden määrittelyllä

Vaikutukset ja tavoitteet

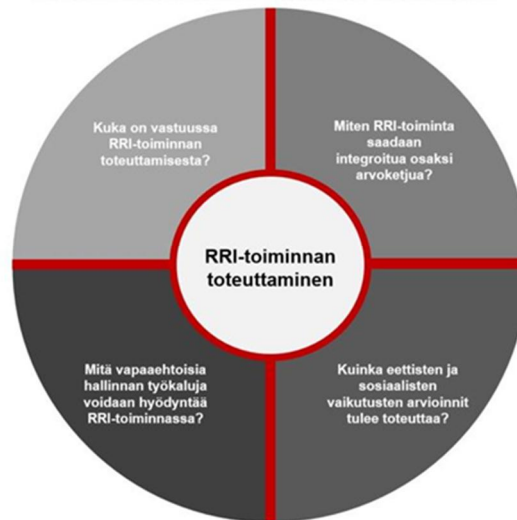
Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden ja hyväksyttävyyden lisäämiseksi toiminnan tavoitteita on tärkeitä pohtia ja määritellä yhdessä osallisten toimijoiden ja sidosryhmien kanssa. Yhteisesti sovitut tavoitteet tai jaettu visio halutusta tulevaisuudesta vahvistavat osallisten sitoutumista ja toimintaa halutussa suunnassa. Samalla pohditaan tavoitteiden ja toiminnan vastuullisuutta ja eettisyyttä kuten esimerkiksi tavoitteiden ja toiminnan syrjimättömyyttä, turvallisuutta ja yleistä hyväksyttävyyttä. Lisäksi voidaan asettaa ja pohtia laajempia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia kuten taloudellisia vaikutuksia, työllisyyttä sekä ympäristövaikutuksia. Keskeistä on myös se, miten käsillä oleva innovaatio palvelee ihmisten tarpeita. Huomioiko se esimerkiksi

suhteellisen kapean käytettävyyšnäkökulman ohella sen laajemman ihmisten elämän- ja toimintatilanteen jota innovaation tulisi tavalla tai toisella parantaa. Lähtökohtana tulisi olla kokonaisvaltainen ihmislähtöinen suunnittelu (esim. Leikas 2009).

Helppoa vastausta kysymykseen yleisistä vastuullisuuden ja eettisyyden vaatimuksista ei kuitenkaan ole. Erään esimerkin vastuullisuuden näkökulmasta huomioitavista asioista tarjoavat "Responsible Industry" (2017) hankkeessa pohditut vastuullista tutkimus- ja innovaatiotoimintaa edistävät organisatoriset tekijät sekä ydinkysymykset ja arvot (kuva alla). Näiden esimerkkien avulla on mahdollista lähteä pohtimaan omaan toimintaan ja organisaatioon soveltuvia tavoitteita. Järjestämässämme eurooppalaisten alustakehittäjien työpajassa osallistujat korostivat yleisten eurooppalaisessa keskustelussa esillä olleiden vastuullisuustavoitteiden tärkeyttä, mutta alustakehittämiseen erityisinä tavoitteina he nostivat lisäksi esiin tehokkuuden, vastaanottavaisuuden tai reagoitakyvykkyyden (responsiveness), laajasti ymmärretyn arvon luomisen sekä kulttuurisen monimuotoisuuden ja monimutkaisuuden ymmärtämisen.

Tavoitteiden lisäksi on tärkeitä ennakoida kehitteillä olevan toiminnan ja innovaation vaikutuksia. Usein tavoitteet sisältävät sellaisenaan ajatuksen positiivisista vaikutuksista. Esimerkiksi: "Tavoitteenamme on uuden toimintamallin avulla ehkäistä nuorten syrjäytymistä", tai: "Tavoitteenamme on uuden mobiiliapplikaation avulla ehkäistä liikkumattomuudesta johtuvia sairauksia". Yhtäältä ennakointia tarvitaan sen pohtimiseen, miten asetetut tavoitteet on mahdollista saavuttaa. Luodaan "visiopolkuja" tai "tiekarttoja", joiden avulla voidaan määritellä tarvittavia toimenpiteitä sekä näiden keskinäisiä suhteita ja ajallista sijoittumista nykyhetken ja halutun tulevaisuuden väliin. Toisaalta on tärkeitä pyrkiä hahmottamaan myös innovaation ja toiminnan mahdollisia riskejä tai tarkoittamattomia seurauksia. Näitä joudutaan myös usein puntaroimaan myönteisiä vaikutuksia vasten. Kuinka suuri on hyväksyttävissä oleva negatiivinen seuraus suhteessa saavutettaviin hyötyihin. Koska yksiselitteistä vastausta tähänkään kysymykseen ei ole, siitä on perusteltua keskustella sidosryhmien ja kansalaisten kanssa. Keskustelu auttaa hahmottamaan tilanteeseen liittyviä erilaisia arvoja ja arvostuksia, eettisiä kysymyksiä ja vastuita. Keskustelu voi myös auttaa löytämään uusia ratkaisuja tai toimintamalleja, jotka ovat alun perin suunniteltuja hyväksyttävämpiä.

VASTUULLINEN TUTKIMUS- JA INNOVAATIOTOIMINTA (RRI) HYÖDYTTÄÄ YRITYKSIÄ JA RAKENTAA KESTÄVÄMPÄÄ YHTEISKUNTAA

RRI-TOIMINNAN VETURIT

YDIN AIHEPIIRIT

- Eettisten ja sosiaalisten vaikutusten pohdinta
- Tutkimus- ja innovaatio-toiminnan soveltaminen käyttäjien tarpeiden ja sosiaalisten tarpeiden mukaiseksi
- Sidosryhmien sitouttaminen RRI-toimintaan
- Tasa-arvo ja läpinäkyvyys informaation jaossa ja kommunikaatiossa sekä koulutuksessa ja etikassa

ARVOT

- Yksilön oikeudet ja vapaudet
- Henkilökohtainen turvallisuus ja terveys
- Autonomia, autenttisuus ja identiteetti
- Elämänlaatu
- Sosiaalinen eristäytyminen
- Loukkaamattomuus ja omanarvontunto
- Kehollinen loukkaamattomuus
- Sosiaalinen turvallisuus
- Oikeudenmukaisuus ja yhtäläinen teknologioiden käyttömahdollisuus
- Vaarinkäytön estäminen

VIESTINTÄ

- Tietoisuuden lisääminen
- Laaja ja yleinen tiedottaminen
- Koulutusten tarjoaminen ja RRI-kulttuurin edistäminen

POLIITTISET TOIMET

- Säätötoimien optimointi
- RRI-toimintaa tukevien kannustimien asettaminen

Vastuullisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan (RRI) ulottuvuuksia (Lähde. Responsible Industry 2017)

Jos halutaan tulevaisuutta luotaavien keskusteluiden tueksi systemaattisempia menetelmiä, erilaisten ennakoitimenetelmien kirjo on laaja. Näihin tutustumiseksi löytyy runsaasti kirjallisuutta sekä esimerkiksi internetistä useita vapaasti käytettävissä olevia lähteitä. Suomeksi tällainen on esimerkiksi Topi - Tulevaisuuden tutkimuksen oppimateriaali (<https://tulevaisuus.fi/>). Englanniksi mainio sivusto on esimerkiksi European Foresight Platform (<http://www.foresight-platform.eu/>). Lisäksi ennakoinnissa avustavat useat alan toimijat kuten esimerkiksi VTT:n Ennakointitiimi (<https://www.vtt.fi/palvelut/liiketoiminnan-kehitt%C3%A4minen/ennakointi>) ja Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuksen keskus (<http://www.utu.fi/fi/yksikot/ffrc/esittely/Sivut/home.aspx>).

Mitä teen?

Järjestän keskeisten sidos- ja kansalaisryhmien kanssa keskustelu- ja työpajatilaisuuksia

Asetan tavoitteeksi yhteisen vision ja toimintamallien kehittämisen

Integroin keskusteluun eettisyyden, vastuullisuuden ja ihmislähtöisen suunnittelun

Ennakoin yhdessä sidosryhmien, asiantuntijoiden ja kansalaisten kanssa innovaatioon liittyviä myönteisiä ja negatiivisia kehityskulkuja

Määrittelen yhdessä toimijoiden kanssa toiminnan hyväksyttävyyttä ja toivottavuutta

Toiminta

Tähän liittyy kaksi toisiinsa niveltävää kysymystä: Yhtäältä se, miten edellä tuotetut tavoitteet ja etenemismallit toiminnallistetaan organisaatioissa (esimerkiksi projekteiksi), sekä se, miten vastuullinen toimintamalli kokonaisuudessaan on mahdollista saattaa osaksi osallistuvien organisaatioiden toimintaa.

Projekteilla on alku ja loppu ja niissä tuotetut asiat saattavat usein jäädä uusien projektien jalkoihin ilman että niillä on suurempaa vaikutusta kokonaisuuden kehitykseen, mikäli näitä ei tietoisesti siirretä osaksi organisaation toimintaa.

Tästä syystä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan eettisyyden ja vastuullisuuden arviointi tulisi pyrkiä yhdistämään osaksi jo olemassa olevia käytäntöjä ja toimintoja. Luontevasti tämä tapahtuu esimerkiksi siten että laajempi vastuullisuusnäkökulma ja ennakoiva arviointi liitetään jo mahdollisesti olemassa olevaan yritysvastuun määrittelyyn ja toiminnallistamiseen. Tällöin taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristövastuuseen liitetään laajempi ennakoiva vastuullisuuden, eettisen hyväksyttävyyden ja toivottavuuden näkökulma, mikä koskee jo tuotteiden ja palveluiden kehitysvaihetta, ei esimerkiksi vain valmistusta tai liiketoimintaperiaatteita. Tällöin tulee muistaa, että yrityksillä on luonnollisesti omia ratkaisujaan toimialansa, tilanteensa jne. pohjalta. Esimerkkejä näistä löytyy esimerkiksi FIBS ry:n internetsivuilta (<http://www.fibsry.fi/fi/yritysvastuu/vastuullisuusratkaisut>)

Vastaavasti alustan kehittämisessä tulisi pyrkiä vastuullisuuden ja eettisyyden näkökulmien ja ennakoivan arvioinnin sisällyttämistä osaksi alustan kehittämisen normaalia suunnittelu-, ohjaus- ja seurantajärjestelmää. Kyse ei ole vain kertaluontoisesta projektista, vaan laajemmasta suunnittelu- ja toimintamallista.

Toiminnan vastuullisuutta vahvistetaan esimerkiksi nimeämällä sille vastuuhenkilöitä, varaamalla sille kohtuulliset organisaatioresurssit ja liittämällä se osaksi toiminnan laadunarviointia.

Mitä teen?

Pyrin liittämään vastuullisuuden ja eettisyyden tarkastelut sekä ennakoivan arvioinnin osaksi organisaation normaalia, muutenkin tapahtuvaa, toimintaa kuten esimerkiksi yritysvastuutoimintaa ja laadun arviointia

Samalla pyrin varmistamaan, että sille on varattu myös resursseja
Otan huomioon, että erilaisilla organisaatioilla ja toimialoilla voi olla omia niille
ominaisia ratkaisuja

Arviointi

Järjestämässämme työpajassa vallitsi alustakehittäjien keskuudessa yksimielisyys siitä, että alustojen arviointia on toteutettava, vaikka se onkin haasteellista mm. vaikutusten todentamiseen ja soveltuviin indikaattoreihin liittyvistä syistä. Arvioinnin avulla tehdään näkyväksi omaa toimintaa, opitaan siitä ja kehitetään omaa toimintaa, sekä verrataan omaa toimintaa muiden alustojen toimintaan. Osallistujat katsoivat myös, että vastuullisuutta kuvaavia kriteereitä tulisi liittää yleisemmin toimintaa kuvaaviin kriteereihin. "Vastuullisuusvalmiutta", eli miten vastuullisuus otetaan toiminnan eri ulottuvuuksilla huomioon, voisi myös tarkastella omana arviointinaan.

Arviointi voi olla luonteeltaan niin jatkuvaa seurantaa kuin kertaluonteisen "pysäytyskuvan" hankkimista jostakin kehitysvaiheesta. Yleensä "pysäytyskuvia" pyritään hankkimaan prosessin puolivälitapilla sekä loppuvaiheessa, jotta vastattaisiin kysymyksiin onnistumisista ja tavoitteiden saavuttamisesta. Jatkuva seuranta ja pysäytyskuva eivät ole toisensa pois sulkevia lähestymistapoja, vaan täydentävät toisiaan. Ehkä parhaimpaan lopputulokseen päästään yhdistämällä näitä lähestymistapoja kehittävään arviointiotteeseen (esim. Patton 2011). Kehittävällä otteella tarkoitetaan sitä, että arviointia hyödynnetään prosessimaisesti toiminnan kehittämiseen ja siihen osallistuvat myös asianomaiset sidosryhmät ja kansalaiset. Samalla saadaan monipuolisempi käsitys toiminnan kehittymisestä, siinä saavutetuista asioista sekä ongelmista. Toiminnan kehittyminen ei myöskään ole useinkaan lineaarista, tavoitteista ja panoksista suhteellisen suoraviivaisesti toiminnan kautta vaikutuksiin etenevää, vaan siihen vaikuttavat useat samanaikaiset tekijät, joihin yksittäinen toimija ei voi edes välttämättä vaikuttaa. Prosessi ja vaikutukset ovat tässä mielessä systeemisiä (monimutkaiseen eri toimijoiden vuorovaikutukseen perustuvia) ja siihen päästään pureutumaan paremmin tarkastelemalla toimintaa monista toisiaan täydentävistä näkökulmista.

Tämä on erittäin tärkeää erityisesti vastuullisuuden ja eettisyyden arvioinnissa koska vastuullisuuteen, hyväksyttävyyteen ja eettisyyteen on olemassa monesti useita, joskus jopa ristiriitaisia, näkemyksiä. Lisäksi esiin voi nousta asioita joita ei prosessin alussa osattu ennakoida tai ajatella. Tavanomainen, säännönmukaisesti tavoitteen asettelusta lähtevä ja tämän mukaisia tuloksia tarkasteleva, arviointi saattaa olla sokea laajemmille ja tarkoittamattomille vaikutuksille. Tästä syystä arviointikysymysten tulisi olla mahdollisimman avoimia, ottaen huomioon tarkoitettujen vaikutusten lisäksi myös tarkoittamattomat vaikutukset sekä erilaiset näkökulmat havaittuihin vaikutuksiin - ovatko ne esimerkiksi myönteisiä vai negatiivisia ja missä määrin ne ovat tätä.

Arviointiin voidaan käyttää lukemattomia erilaisia menetelmiä. Vaikka usein laadulliset tapaustutkimukset antavat syvemmän ja monivivahteisemman kuvan monimutkaisista ja -vivahteisista vaikuttavuusprosesseista, myös määrälliset mittarit auttavat kokonaiskuvan luomisessa ja niiden avulla on mahdollista saada esiin asioita ja ilmiöitä, joita ei laadullisella otteella pysty vastaavalla tavalla kuvaamaan. Tässä tapauksessa esimerkkejä voivat olla vaikkapa sukupuolten tasa-arvoa tai toiminnan saavutettavuutta kuvaavat indikaattorit sekä sidosryhmä-, asiakas- ja käyttäjäkyselyt vastuullisesta toiminnasta. Näitä puolestaan täydentävät esimerkiksi laadulliset haastattelut, dokumenttianalysit sekä sidosryhmäraadit. Eräs esimerkki menetelmästä, joka sopii hyvin systeemisen ja paljon laadullisia ulottuvuuksia sisältävän prosessin kuvaamiseen on vaikuttavuustarinat. Näiden avulla seurataan vaikuttavuuden toteutumista lähtien tavoitteista moniulotteisesti ja elävästi. Tarinat voivat olla jatkuvasti päivittyviä dokumentteja vaikuttavuudesta ja siihen liittyvästä toiminnasta. Niissä voidaan niin ikään hyödyntää monenlaista materiaalia kvantitatiivisesta materiaalista laadulliseen havainnointiin ja sidosryhmäarvioihin.

Vastuullisuutta ja eettisyyttä koskeva arviointi tulisi pyrkiä kytkemään osaksi olemassa olevaa arviointitoimintaa sitä samalla kehittäen. Liitteessä kolme on luonnosteltu esimerkinomaisesti, miten tavanomaisempaan alustojen arviointiin tarkoitettuun malliin voidaan liittää vastuullisuuteen ja eettisyyteen liittyviä kysymyksiä ja näkökulmia. Samassa liitteessä on luonnosteltu joitakin vastuullisuuteen liittyviä mahdollisia arviointikriteereitä. Luonnos ei pyri olemaan kattava vaan antamaan ajatuksia mahdollisista tarkastelukulmista. Vastuullisuuden arviointi on ratkaistava alustaan osallistuvien toimesta ja näillä saattaa olla myös erilaisia näkemyksiä sovelletavista kriteereistä.

Arviointimenetelmistä löytyy runsaasti kirjallisuutta. Lähtökohtia oman arviointiosaamisen kehittämiseksi löytyy runsaasti myös internetistä. Asiasta kiinnostunut voi tutkia vaikkapa suomenkielistä järjestötoiminnan arviointia varten luotua sivustoa (<https://www.jelli.fi/jarjestotoiminta/arvioinnin-tyokaluja-ja-menetelmia/>) tai kansainvälistä arviointiosaamisen kehittämiseen pyrkivää (ei voittoa tuottavaa) sivustoa (https://www.betterevaluation.org/en/start_here). Vaikuttavuustarinoihin esimerkkejä ja inspiraatiota voi etsiä vaikkapa täältä: <https://www.agilecities.fi/vaikuttavuustarinat/>

Mitä teen?

Pyrin arvioinnissa monipuolisen ja -näkökulmaisen kuvan luomiseen

Tärkeätä tässä on kehittävä ote ja sidosryhmien sekä kansalaisten mukaanotto

Käytän useita erilaisia menetelmiä ja toteutan jatkuvaa seurantaa sekä kokonaisarviointeja toiminnan edelleen kehittämiseksi

Liitän vastuullisuuden ja eettisyyden arvioinnin osaksi jo toimivaa toiminnan ja vaikuttavuuden arviointia

5. Kirjallisuutta

Työkirjassa käytettyjä sekä esimerkkejä muista lähteistä, joista voi ammentaa lisää tietoja ja inspiaraatiota vastuullisuusajattelusta innovaatio- ja yritystoiminnassa sekä arvioinnista ja ennakoinnista.

FIBS ry:n verkkosivut: <http://www.fibsry.fi/fi/> .

Forss K., Marra M. and Schwartz R. (2011) Evaluating the Complex: Attribution, contribution, and beyond. London: Transaction Publishers.

Georghiou L. , J. Cassingena Harper, M. Keenan, I. Miles, R. Popper (eds.) (2008) The Handbook of Technology Foresight, Edward Elgar: Cheltenham, UK.

Hansson S.-O. (toim.) (2017) The Ethics of Technology. Rowman & Littlefield.

Hyytinen K. (2017). Supporting service innovation via evaluation: a future oriented, systemic and multi-actor approach. Aalto University Publication Series Doctoral Dissertations 14/2017 & VTT Science 146. <https://www.vtt.fi/inf/pdf/science/2017/S146.pdf>

Leikas, J. (2009). Life-Based Design – A holistic approach to designing human-technology interaction. VTT Publications 726. Espoo: VTT.

Markkinointi & Mainonta 27.11.2017 Tutkimus: Valtaosa suomalaisista odottaa yrityksiltä yhteiskunnallisia kannanottoja. <https://www.marmai.fi/uutiset/tutkimus-valtaosa-suomalaisista-odottaa-yrityksilta-yhteiskunnallisia-kannanottoja-6689409>.

Metrics and Indicators of Responsible Research and Innovation: <https://www.rri-tools.eu/documents/10184/47609/MORRI-D3.2/aa871252-6b2c-42ae-a8d8-a8c442d1d557>

Nieminen M., Rilla N., Leikas J. & Ikonen V. (2018) Innovaatiotoiminnan yhteiskunnallinen vastuullisuus ja vaikuttavuus. Teoksessa Soilikki Viljanen and Juuti P. (toim.) Arvovallankumous. Eettisyys innovaatioiden lähteenä yhteiskunnallisissa yrityksissä. Edita Publishing Oy.

Nieminen M. & Hyytinen K. (2015) Future-oriented impact assessment: Supporting strategic decision-making in complex socio-technical environment, Evaluation 21(4), 448-461.

Nieminen M. & Hyytinen K. (toim.)(2015), STRADA – Päätöksenteko ja muutoksen edistäminen monimutkaisissa järjestelmissä. VTT Technology 218. VTT: Espoo.

Owen R., Bessant J., Heintz M. (Eds.) (2013) Responsible Innovation. Oxford: Wiley.

Patton M.Q. (2011) Developmental evaluation: Applying complexity concepts to enhance innovation and use. New York: Guilford.

Porter Michael E & Kramer Mark R. (2011) Creating Shared Value. How to reinvent capitalism and unleash a wave of innovation and growth. Harvard Business Review. January-February 2011.

RRI-tools: <https://www.rri-tools.eu/>

Saari E. ym. (2018) Kokeilut käytäntöön -työkirja. Työterveyslaitos. <https://www.ttl.fi/wp-content/uploads/2017/12/kokeilut-kaytanton-tyokirja.pdf>

Saariluoma, P., Cañas, J.J., & Leikas, J. (2016). Designing for Life - A human perspective on technology development. London: Palgrave MacMillan.

The Responsible-Industry Project Consortium. (2017). Benefits of Responsible Research and Innovation in ICT for an ageing society. Responsible Industry. <http://www.responsible-industry.eu/>

Trudel R. & Cotte J. (2009) Does It Pay To Be Good? MIT Sloan Management Review, Winter 2009.

Valovirta V. (2017) 6-Aika strategian vaikuttavuusmalli. Ladattavissa: https://6aika.fi/wp-content/uploads/2017/05/6Aika-vaikuttavuusmalli_final-logoilla_210917.pdf

Viljanen S. & Juuti P. (toim.) (2018) Arvovallankumous. Eettisyys innovaatioiden lähteenä yhteiskunnallisissa yrityksissä. Edita Publishing Oy.

Liitteet

Liite 1.

Esimerkki toteutetusta sidosryhmäprosessista. Analyysi tehtiin yhdessä ennakkoon identifioitujen sidosryhmien kanssa.

MUUTOS ASIAKASLÄHTÖISEEN PALVELUMALLIIN (ALP)														
	Asiakkaat	Lääkärit	Hoitajat	STM	THL	Ammatilliset erijärjestöt	Potilasjärjestöt	IT-yritykset	KELA	Eduksunta	Kunnat	Muu mikä?	Muu mikä?	Voit perustella kantaasi tai tarkentaa sidosryhmää
Ketkä hyötyvät ALP:ssä?														
Ketkä häviävät ALP:ssä?														
Keillä on todellinen valta muutoksessa?														
Keillä valta pitäisi olla muutoksessa?														
Ketkä ovat muutoksessa aliedustettuina ?														
Ketkä ovat muutoksessa yliedustettuina ?														
Keillä on vastuu muutoksesta?														
Ketkä edistävät muutosta?														
Ketkä hidastavat muutosta?														
Keillä on visio muutoksen toteuttamisesta?														
Keiden yhteistyö olisi ensiarvoista muutoksessa?														
Taustaorganisaatiosi:	<input type="text"/>													

Lähde: Mika Nieminen & Kirsi Hyytinen (toim.)(2015), STRADA – Päätöksenteko ja muutoksen edistäminen monimutkaisissa järjestelmissä. VTT Technology 218: Espoo.

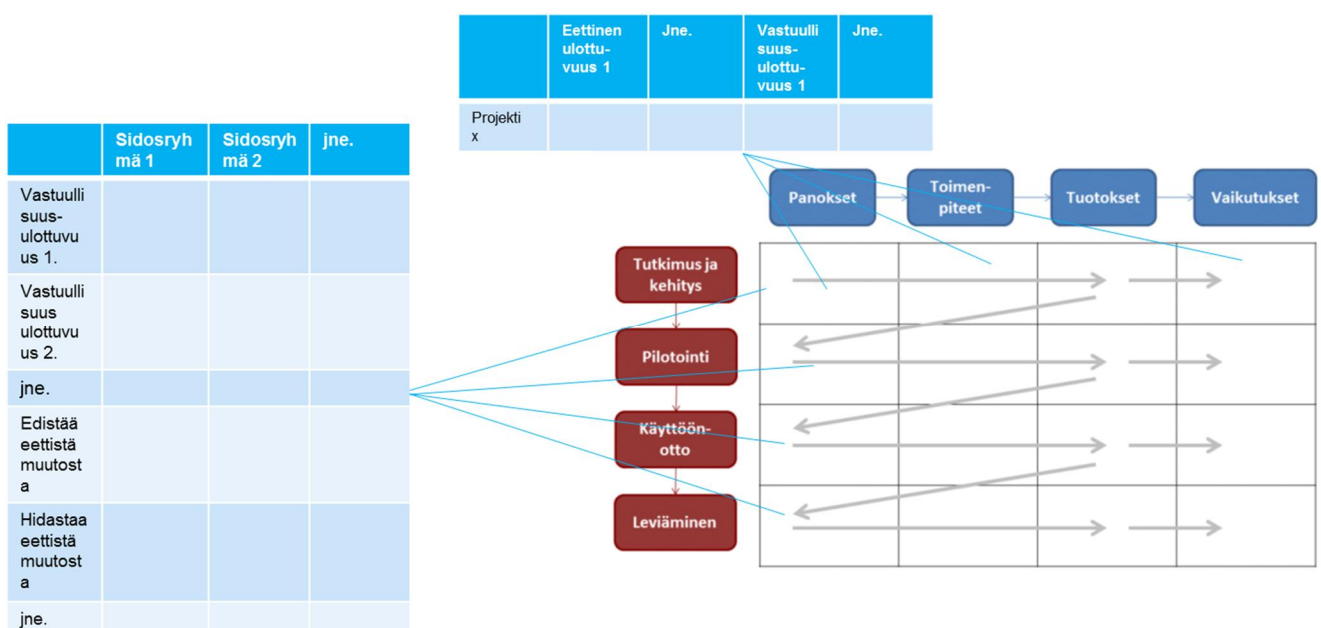
Liite 2.

Sidosryhmäanalyysi vastuullisuuden näkökulmasta

	Sidosryhmä 1	Sidosryhmä 2	jne.
Vastuullisuus- ulottuvuus 1.			
Vastuullisuus ulottuvuus 2.			
jne.			
Edistää eettistä muutosta			
Hidastaa eettistä muutosta			
jne.			

Liite 3.

Vastuullisuuden ja eettisyyden arvioinnin liittäminen osaksi vaikuttavuuden arviointia. Esimerkki, miten voidaan liittää osaksi ehdotettua alustojen vaikuttavuuden arviointia (ks. Valovirta 2016).

Esimerkkejä mahdollisesti kerättäväksi dataksi

Tavoite/kysymys	Laadullinen	Määrällinen	Kytkeä panos-tuotos-vaikuttavuus -arviointiin
Sidosryhmät ja kansalaiset			
Mitä sidosryhmiä alustan toiminnassa on mukana?	Kuvaus erilaisista tahoista ja yhteistyön muodoista	Kuinka paljon tapaamisia/yhteisiä kehittämistilaisuuksia sidosryhmien kanssa on järjestetty? Paljonko on ollut osallistujia?	Missä innovaatioprosessin vaiheissa mukana (T&K, pilotointi, käyttöönotto, leviäminen)? Missä vaikuttavuusprosessin vaiheissa huomioitu (panos, toimenpiteet, tuotokset, vaikutukset)?
Mitä sidosryhmiä on osallistuvien yritysten toiminnassa mukana?	Kuvaus erilaisista tahoista ja yhteistyön muodoista	Sidosryhmätapaamiset/yritys Osallistujien määrä/yritys	
Miten ja missä määrin kansalaiset ovat mukana alustan kehittämisessä (yhteiskehittäminen, muut muodot)?	Kuvaus kansalaisten osallistumisesta	Osallistumistilaisuuksien määrä? Osallistujien määrä?	
Miten ja missä määrin kansalaiset ovat mukana osallistuvien yritysten innovaatioiden kehittämisessä (yhteiskehittäminen, muut muodot)?	Kuvaus kansalaisten osallistumisesta esim. käyttäjälähtöisessä innovaatiotoiminnassa	Osallistumistilaisuuksien ja osallistujien määrä?	
Oikeudenmukaisuus			
Miten ja missä määrin sukupuolten välinen tasa-arvo on huomioitu ja toteutuu alustan kehittämisessä?	Kuvaus toimenpiteistä	Kehittämiseen osallistuvien henkilöiden sukupuolijakauma?	Missä innovaatioprosessin vaiheissa mukana (T&K, pilotointi, käyttöönotto, leviäminen)? Missä vaikuttavuusprosessin vaiheissa huomioitu (panos, toimenpiteet, tuotokset, vaikutukset)?
Miten ja missä määrin sukupuolten välinen tasa-arvo on huomioitu ja toteutuu yritysten innovaatiotoiminnassa?	Kuvaus toimenpiteistä	Kehittämiseen osallistuvien henkilöiden sukupuolijakauma?	
Ovatko relevantit väestöryhmät (esim. nuoret, vanhukset, etniset ryhmät)	Kuvaus mukanaolosta	Kuinka paljon osallistujia on erilaisista identifioitavissa olevista relevanteiksi	

mukana alustan/ innovaation kehittämisessä?		katsottavista väestöryhmistä?	
Etiikka			
Miten alustan/innovaation kehittämiseen liittyvät eettiset kysymykset on huomioitu organisaatiossa/prosessissa?	Kuvaus eettisten kysymysten huomioimiseen liittyvistä prosessista		Missä innovaatioprosessin vaiheissa mukana (T&K, pilotointi, käyttöönotto, leviäminen)? Missä vaikuttavuusprosessin vaiheissa huomioitu (panos, toimenpiteet, tuotokset, vaikutukset)?
Miten eettisyyttä/vastuullisuutta on kehitetty?	Kuvaus kehittämistoimenpiteistä		
Mitä eettisyyteen/vastuullisuuteen liittyviä kriteereitä on käytössä?	Kuvaus kriteereistä (esim. sosiaalinen yhdenvertaisuus, kestävä kehitys, turvallisuus jne.)	Kriteerien määrä	
Miten eettisyyden/vastuullisuuden toteutumista seurataan?	Arvioidaanko toteutumista ja jos kyllä, miten?		
Miten eettisyyden/vastuullisuuden toteuttaminen on resursoitu?		Montako henkilötyövuotta, kuinka suuri rahallinen panostus?	
Avoimuus			
Informaation saatavuus ja viestintä?	Miten tiedotetaan, mistä asioista informaatiota saatavissa, miten varmistetaan, että informaatio helposti löydettävissä?	Informoinnin ja tiedotuksen resursointi	Missä innovaatioprosessin vaiheissa mukana (T&K, pilotointi, käyttöönotto, leviäminen)? Missä vaikuttavuusprosessin vaiheissa huomioitu (panos, toimenpiteet, tuotokset, vaikutukset)?
Muut			
Yhteinen arvонуonti sidosryhmien ja yhteisön kanssa (shared value)? Miten innovaatioprosessiin osallistuneet hyötyvät laajasti määriteltynä (taloudellisten vaikutusten ohella esim. sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset, terveyteen ja ympäristöön liittyvät vaikutukset) prosessista tai lopputuotoksesta?	Kuvaus tavoitearvoista (taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset, ympäristö, terveys jne.) ja laadullinen arvio niiden toteutumisesta (Myös esimerkiksi osallistuvan pienen yrityksen tai start-upin kokema hyöty.)	Arvio (jos laskettavissa) toteutuneesta jaetusta arvosta esim. terveyteen tai ympäristöön liittyvä rahallinen arvo tai laajuus (esim. kuinka suurta osaa väestöstä koskee)	Missä innovaatioprosessin vaiheissa mukana (T&K, pilotointi, käyttöönotto, leviäminen)? Missä vaikuttavuusprosessin vaiheissa huomioitu (panos, toimenpiteet, tuotokset, vaikutukset)?

Liite 4.

MARIE -konsortion workshop -raportti: Vastuullisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan (VTI) hallinnointi ja arviointi

MARIE -konsortion (MAInstreaming Responsible Innovation in European S3) kanssa toteutettiin 29.5. työpaja, jossa pienryhmissä käytiin läpi neljä erillistä kysymysosiota: Etiikka, tasa-arvo ja osallistuminen, avoin saavutettavuus ja vastuullisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan hallinnointi ja arviointi.

Vastuullisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan kysymykset ryhmille olivat:

1. Mitkä VTI:n periaatteista (eng. keys, principles or pillars; sidosryhmien ja kansalaisten mukaanotto, sukupuolten tasa-arvo, etiikka, tieteellinen koulutus ja avoin tiede) ovat tärkeimpiä tai merkityksellisimpiä avoimien innovaatioalustojen kohdalla?
2. Miksi meidän tulee arvioida ja mitata VTI:n kehittämistä ja toteutumista erilaisilla alustoilla?
3. Kuinka meidän tulisi arvioida ja mitata VTI:n toimeenpanoa ja kehittämistä erilaisilla alustoilla?

Kaikki VTI:n periaatteet (sidosryhmien ja kansalaisten mukaanotto, sukupuolten tasa-arvo, etiikka, tieteellinen koulutus ja avoin tiede) koettiin tärkeiksi ja merkityksellisiksi avointen innovaatioalustojen kohdalla. Niiden nähtiin olevan riippuvuussuhteessa; eri periaatteiden huomioon ottaminen tukee vastuullisuuden kokonaisvaltaista tarkastelua. Esimerkiksi pelkkä osallistaminen ilman monimuotoisuuden (sukupuoli koettiin liian kapeaksi näkökulmaksi tasa-arvoon), avoimuuden, oppimisen ja kriittisen ajattelun mukaan ottamista olisi vain mielipiteiden keräämistä ilman aitoa yhteiskehittämistä. Eettisyyden ja kriittisen ajattelun ajateltiin liittyvän vahvasti myös muihin periaatteisiin. Ilman monimuotoista, avointa ja ymmärryksen lisäämiseen pyrkivää osallistumista eettiset pohdinnat jäivät helposti yksiulotteisiksi ja abstrakteiksi. Käytännössä periaatteiden todettiin painottuvan kuitenkin eri tavoin erilaisissa tapauksissa.

Uusina vastuullisuuteen liittyvinä näkökulmina nostettiin esiin tehokkuus, reagointikyvykyys (responsivness), arvon luominen, tietoisuuden lisääminen, sekä kulttuurisen moninaisuuden ja monimutkaisuuden ymmärtäminen. Eräänä vastuullisuusnäkökulmana nostettiin esiin myös käytettävyys. Itse alustan kehittämisen ja siinä toimimisen näkökulmasta innovaatioalustan tulisi olla käyttäjäystävällinen, jotta toiminnan tavoitteet (ml. vastuullisuustavoitteet) ovat toteutettavissa ja saavutettavissa. Jos alusta ei ole helppo käyttää, se ei tue toimintaa, koska käyttö jää joko vähäiseksi tai se on tehotonta.

Avoin innovaatio ja tiedon jakaminen ja saatavuus koettiin puolestaan tärkeäksi siksi, että julkisen hallinnon, yritysten, tutkimusorganisaatioiden ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyö ei voisi toimia muulla tavoin. Avoimuus ja läpinäkyvyys liittyvät myös alustojen toimintaan: Avoimuus tuo näkyviin, ketkä ovat mukana toiminnassa, millä ehdoilla, missä rooleissa ja miten he toimivat. Näihin tekijöihin liittyvä olennaisesti myös viestinnän selkeys ja informaation saatavuus.

Osallistuminen ja eri toimijoiden sitoutuminen on tärkeää, koska ilman erilaisia ihmisiä ja ryhmiä näkökulmat jäävät vajavaisiksi ja innovaatioiden kehittäminen yksipuoliseksi, jopa siiloutuneeksi.

Jälkimmäisessä tapauksessa mahdollisuudet innovaatioiden todelliseen käyttöönottoon ja toiminnan kehittämiseen heikkenevät. Osallistuminen edellyttää myös vahvaa avoimuutta, jotta osapuolten välille syntyy luottamusta sekä prosessia (kehittämistoimintaa) että kehitettävää palvelua tai tuotetta kohtaan. Luottamuksen sävyttämän yhteiskehittämisen kautta osapuolet oppivat myös ymmärtämään toistensa tavoitteita ja rajoitteita. Samalla mahdollistuu yhteisen arvopohjan löytäminen kehittämiselle. Luottamuksen rakentamiseksi toiminnan tulisi olla myös pitkäjänteistä. Luottamukseen ja avoimuteen liittyy vahvasti myös rehellisyys vuorovaikutuksessa ja aito osallistuminen dialogiin. Osallistumisen määrään ja laatuun kiinnitettiin myös huomiota: Kuinka varmistetaan tasapuolinen, "laadukas" prosessi, joka ottaa huomioon riittävällä tasolla eri toimijoiden näkökulmat ja monimuotoisuuden? Toisaalta osallistaminen nähtiin osin myös liian kapeana käsitteenä ja sen rinnalle haluttiin nostaa yhteiskehittäminen. Toimijoilla on myös erilaisia rooleja, jotka tulisi huomioida kehittämistoiminnassa.

Osallistujat olivat yksimielisiä siitä, että arviointi on tärkeää, vaikka se on osin haasteellista. Arviointi on johtamisen työkalu ja ilman sitä toimintaan ja sen kehittämiseen tulee epävarmuutta. Arviointia on tehtävä, jotta toimintaa (mm. sen vaikuttavuutta, tehokkuutta, laatua) voidaan kehittää ja verrata esimerkiksi toisiin alustoihin. Koska alustoihin useimmiten käytetään julkista resurssia, on myös tärkeää pystyä todentamaan resurssin käytön tehokkuus yleisesti sekä verrattuna muunlaisiin samankaltaisiin tavoitteisiin tähtääviin toimintoihin. Arvioimalla ja vertaamalla alustoja voidaan myös löytää hyviä käytäntöjä, välttää virheitä ja löytää ns. heikot kohdat prosessista. Oppiminen liittyy toiminnan kehittämiseen arvioinnin kautta. Arviointi edesauttaa myös vaikuttavuuden ymmärtämistä ja todentamista. Kaiken kaikkiaan vastuullisuuteen liittyvä arviointi valaisee sitä, kuinka alusta on kiinnittynyt yhteiskuntaan.

Alustojen arvioinnin toivottiin olevan mahdollisimman käytännönläheistä. Arvioinnin todettiin kuitenkin olevan erittäin haastavaa, koska mittaamisessa voi helposti tulla mittaamiseen liittyvää vääristymää, koska oikeiden mittareiden löytäminen voi olla melko vaikeaa. Kysymykseksi nouseekin, kuinka kontrolloida mittaamista, löytää oikeat mittarit ja mitata "järkeviä" asioita.

Yleisiksi mittareiksi alustojen arvioinnissa ehdotettiin yritysten osallistumista alustoihin (lukumäärä), yksilöiden (osallistujien) lukumäärää, sekä ideoiden määrää. Samalla todettiin, että määrällisten (objektiivinen) mittareiden lisäksi tarvitaan myös laadullisia mittareita ja subjektiivista arviointia. Itsearviointiin todettiin tukevan ulkopuolisen arvioinnin lisäksi kehittämistä ja todennäköisesti tuovan alustojen kehittämiseen vahvemman jatkuvan kehittämisen mallin. Metodologian ja mittareiden kehittäminen on kuitenkin haastavaa, sillä eri toimijoilla on toisistaan poikkeavia tavoitteita. Tulisiko toimijoiden itse kehittää metodologiaa ja kriteereitä arviointia varten? Tärkeää on kuitenkin ymmärtää ja eritellä mitä arvioidaan: alustaa, prosessia, lopputulosta vai vastuullisuutta laajemmin.

Osallistujat suosittelivat sekä kehittämisprosessin että saavutettujen tulosten arviointia. Suositeltavaa olisi myös se, että pystyttäisiin tekemään pitkäjänteistä systeemisen tason arviointia. Vastuullisuuteen liittyvät kriteerit voisi liittää yleiseen alustojen arviointiin. Vastuullisuuskypsyttä tai vastuullisuusvalmiutta (missä määrin vastuullisuuskysymykset on otettu toiminnassa huomioon) voitaisiin myös arvioida omana kokonaisuutenaan.